

Gazdag Ferenc

Két alapozó kötet a rendszerváltozás utáni magyar külpolitika történetéhez

Nagy Miklós (szerk.): *A magyar külpolitika kronológiája, 1990–2010*. NKTK, Budapest, 2015, 552 o.

Sáringer János: *Iratok az Antall-kormány külpolitikájához és diplomáciájához I*. Veritas – Magyar Napló, Budapest, 2015, 611 o.

Mind a kronológiák, mind a dokumentumközlések hagyományosan a történelmi segéd-tudományok kategóriájához tartoznak, s művelőik ritkán élvezhetik a bennfentes szakértői berkeken túli szélesebb nagyközönség figyelmét. Pedig felettébb méltánytalan ez a negligálás: mindkét műfaj, ahogy a történelmi szöveggyűjtemények is, egy-egy korszak tanulmányozásának legfontosabb – az úgynevezett alapozó – rétegéhez tartozik. Az eseménytörténeti váz a korszak ábrázolásának gerince, nélküle az olvasó előbb-utóbb elakad az útjába kerülő időlyukakban, vagy belefut az információk áradatába, a releváns dokumentumok pedig segítik tisztázni a korszak szereplőinek helyzetét, szándékait, és lépéseik következményeit. Napjainkra a folyamatok irányát, a történések előzményeit és körülményeit feltáró, egy-egy korszak egészét lefedő, ugyanakkor a következtetések levonását az olvasóra hagyó kiadványok fontossága egyre csak nő, különösen a hozzáférhető információk robbanásszerű növekedése okán. Az információs társadalmak ugyanis az ismeretekhez való hozzáférés olyan dimenzióit hozták létre, amelyek mind a közvetlen szemlélő, mind a korszak tanulmányozói számára a korábbiaknál elképzelhetetlenül nagyobb számú adatot és ismeretet szállítanak. A gondot ebben az esetben a bőség zavara szolgáltatja. A klasszikus 30 éves várakozás a levéltári fondok hozzáférhetővé válására lassacskán idejétmúlttá válik: a szaksajtó időnként már a tárgyalások során kiszivároztatja a tárgyalási pozíciókat, a szakértők számára a legkülönfélébb orgánumok nyitnak fórumot, a döntésekben érintett politikusok visszaemlékezéseit a nagy kiadók hatalmas reklámokkal terítik, sőt maguk a főhatóságok döntenek úgy, hogy a rendelkezésre álló iratanyag korábban titkosított minőségét oldják fel határidő előtt. Egy tapasztalt diplomatákból álló bizottság ilyen iratátminősítést hajtott végre a magyar Külügyminisztériumban is.

A hazai könyvpiacra egyébként sem sorjáznak a külpolitikával foglalkozó munkák, sem a monografikus feldolgozások, sem a dokumentumkiadványok. A paradox helyzet még úgy-ahogy magyarázható a szocializmus időszakára nézve, lévén még az is vita tárgya, hogy egyáltalán létezett-e magyar külpolitika a szovjet érdekek kiszolgálásán túl. Viszont annál érthetlenebb a politológusok és történészek vonakodása az 1990 utáni

időszak magyar külpolitikájának bemutatásától. A függetlenségét frissen visszanyert Magyarország rövid másfél évtizeden belül a nyugati világ részévé vált (intézményi oldalról ezt fogja keretbe az 1990-es Európa tanácsi tagság és a 2004-ben az Európai Unióhoz való csatlakozás), s a piacgazdaságra való áttérésnek olyan gazdaságpolitikai útját választotta, hogy gazdasági nyitottságban rövid időn belül Hollandia szintjére sorolódott. A magyar GDP túlnyomó többsége valamiképp a külső kapcsolatokon keresztül realizálódik, s ennek alapján az lenne logikus, ha a külpolitika a politikatudományok terén is a kiemelt területek közé tartozna. Egyáltalán nem ez a helyzet, sőt az 1990-es évek elején a külpolitikában megfogalmazott hármas prioritás (euroatlanti integráció, regionális politika, nemzetpolitika) többé-kevésbé általános elfogadottsága is felbomlott a 2004-es sikertelen népszavazás nyomán. A nemzeti érdekérvényesítéshez szükséges minimális belpolitikai konszenzus helyett a külpolitikai kérdések is a belpolitikai viták tárgyai lettek, hatalmas erővel rongálva az ország külső megítélését. Negyedszázad alatt a kommunizmus lebontásában élenjáró Magyarország nemcsak elveszítette előnyét a rendszerváltó országok között és régiójában hátrасorolódott, hanem oda jutott, hogy a politikai akaratképzés belső zavarai a nemzeti érdekérvényesítés lehetőségeit korlátozzák. Az Európai Unióban elnyert tagság a várt gyors felemelkedés helyett kötelezettségszegési eljárásokat és permanens vitákat hozott az EU testületeivel és a nagyobb tagállamokkal.

A magyar külpolitika vizsgálata és bemutatása tehát sokszorosan is indokolt. Ezért különösen örömteli, hogy immár több területen is találunk ígéretes kezdeményezéseket. Főként fiatal történészek jelentkeznek relációs alapú kutatásokkal magyar–francia, magyar–amerikai, magyar–szovjet/ orosz levéltári kutatások alapján, amelyek alapul szolgálhatnak elsősorban már felbukkanó összegzésre törekvő munkák számára is. Módszertanilag és jelentőségben a relációs alapú kutatások mellé kell sorolnunk Nagy Miklós és Sáringer János köteteit is.

Nagy Miklós két évtizedet felölelő kronológiája nem teljesen előzmény nélküli: a szerző 1993-ban tette közzé *A magyar külpolitika, 1956–1989. Történeti kronológia* című összeállítását. Élve munkahelye, a külügyi tárca által biztosított lehetőségekkel, folytatta munkáját azzal a céllal, hogy bemutassa a „rendszerváltás után kialakult új, önálló és egyértelmű stratégiai elvek alapján a hidegháború utáni európai és világpolitikai rendszerbe betago-lódó magyar diplomácia törekvéseit úgy, hogy a különböző külpolitikai események szigorú időrendben, a világpolitika fontosabb történéseinek keretébe beágyazódva világosan mutassák meg ezen stratégiai elvek megvalósulásának irányait, ütemét és főleg eredményességét”. (7. o.) A vaskos kötet valóban akkurátus alapos-sággal, évi bontásban átlagosan mintegy 200 annotált dátummal mutatja be a rendszerváltás utáni magyar külpolitika történéseit a Minisztertanács 1990. január 4-i döntésétől – ennek értelmében Magyarország 1990-ben nem ad segílyt a szocialista fejlődő országoknak – egészen Martonyi János 2010. december 20-i brüsszeli látogatásáig, ahol a magyar külügyminiszter sajtótájékoztatón mutatta be a 2011. január 1-jétől esedékes magyar EU-elnökség programját. A hatalmas anyagot a szerző magabiztosan, jól áttekinthető struktúrában kezeli, törekedve arra, hogy a világpolitikai események szinkronban legyenek a hazai történésekkel. A terjedelmi korlátok sajnálatosan nem adtak lehetőséget a nemzetközi háttér részletesebb bemutatására, ezekre az esetekre a szerző korrekt módon az olvasót az MTI világpolitikai dokumentációjához, illetve a *Keesing's Record of World Events* kötetéhez utalja.

Ahol a recensens hiányérzetet fogalmazhat meg, az tulajdonképpen nem is annyira Nagy Miklós kronológiájára vonatkozik, hanem a vizsgált időszak egészének bemutatására. Arra, hogy a külpolitikai kronológia mögé jóval nagyobb terjedelmű belpolitikai kronológia tartozna, amely megvilágítaná, illetve tartalommal töltené fel a külpolitikai téren tett lépések belső hátterét. Politológiai közhely, hogy a külpolitika közvetlen meghoszzabbítása a belpolitikának, s különösen az egy euroatlanti integrációt, valamint tényleges nemzetpolitikát megvalósítani szándékozó ország esetében. Mindenesetre Nagy Miklós munkája jelentősen segíti a rendszerváltozás utáni két évtized magyar külpolitikájának követését akár a professzionális kutatók, akár az amatőr érdeklődők számára.

Nem előzmények nélküli Sáringer János dokumentumközlése sem: a fiatal diplomáciatörténész 2013-ban és 2014-ben is jelentkezett a külügyminisztérium történetéhez gyűjtött dokumentumkiadvánnyal (*Iratok a Külügyminisztérium történetéhez 1945–1950 és 1985–1993*), s ezúttal az Antall kormány első hét hónapjának iratanyagából született válogatás. A szerző döntően a külpolitikai döntéshozatal/végrehajtás két intézménye, a Külügyminisztérium és a Miniszterelnöki Hivatal anyagaiból választott ki 134 dokumentumot. Az anyag csoportosítása előrevetítő: a rendszerváltozás utáni magyar külpolitikában hármasként aposztrofált – euroatlanti integráció, regionális politika, a határon túli magyar kisebbségek problémáit a magyar külpolitikába visszaemelő nemzetpolitika – stratégiai irányokat különíti el, bár hozzá kell tenni, hogy ennek rögzítése csak a következő években fog megtörténni. Az Antall-kormány hivatalba lépésekor ugyanis Magyarország még a Varsói Szerződés és a KGST tagja volt, s az ország területén szovjet csapatok állomásoztak, vagyis euroatlanti integrációról még nem lehet beszélni, legfeljebb a magyar külpolitika reorientációjának kezdeti lépéseiről.

A kötet okkal kezdődik a szovjet csapatkivonásra, illetve a magyar–szovjet kapcsolatokra vonatkozó dokumentumokkal (79–188. o.), a közép-európai országok sorsának meghatározásában/befolyásolásában elbizonytalanodó szovjet vezetéssel való tárgyalásokkal. A második iratcsomag az új irányba fordulás legfontosabb relációs dokumentumait tartalmazza, azaz az amerikai, német, francia, valamint a nagy nyugati szervezetekkel (Európa Tanács, Európai Közösségek, NATO) való kapcsolatépítés anyagait (189–384. o.). A harmadik fejezet „A szomszédos államok és a határon túli magyarok” címet viseli (385–536. o.), s a kérdés történelmi terheltségének megfelelően az iratok nemcsak a rendszerváltozás egyik legnagyobb illúzióját foszlatják szét – miszerint a demokratizálódás általános gyógyír lesz a térség etnikai vitáira is –, hanem előrevetítik a homogén nemzetállamot továbbépíteni kívánó szomszédok és Budapest vitáit is. Végül, a IV. fejezet (537–579. o.) a regionális együttműködés akkori ígéretes formájával, a blokkokon átívelő Pentagonáléval, illetve a későbbi Visegrádi együttműködés kezdeti lépéseivel foglalkozik.

A kötet a miniszterelnökségi és a külügyi iratokon kívül egyéb adatokat is közöl. Tartalmazza az Antall-kormány tagjainak névsorát, a Külügyminisztérium szervezeti felépítését, annak vezetőit, rövidítésjegyzéket, valamint az elforduló nevek pontos jegyzékét, s a pontos visszakereshetőséghez megadja a dokumentumok levéltári jegyzékszámait is.

Sáringer János dokumentumkötete mindemellett túlmutat a szokványos dokumentumközléseken. Ugyanis egy szerény „Bevezetés” címmel mintegy két és fél ív terjedelmű tanulmányt is kínál az olvasónak. „Jelen tanulmányban – indokolja a szerző – szükségesnek

tartom az adott külpolitikai helyzet áttekintését, amely szorosan összefügg a szuverenitás helyreállításával, majd megvizsgálom a magyar külpolitika prioritásait: az euro-atlanti integrációt, a jószomszédi viszonyt, a határon túli magyarság helyzetének javítását és ennek nemzetpolitikai hangsúlyozását, a regionális együttműködéseket Európában, valamint a meglévő kapcsolatok további erősítését.” (25. o.) Az olvasó „kézenfogása” és végigvezetése a dokumentumok olvasásában feltétlen üdvözlendő: segíti az eligazodást az eseményeket közelképen ábrázoló jelentésekben és a politika forgatagában. Hiányérzet csak ott keletkezik, hogy egy 2015-ben kiadott tanulmány készítésekor a szerző már nem tekinthetett volna el a vizsgált korszak, vagyis az Antall-kormány első félévének bemutatásakor az eseményekben érintett további szereplőktől származó dokumentumok ismeretétől. Különböző kiadványokban és feldolgozásokban tömegével találni 1989/90-re vonatkozó amerikai, angol, orosz, német dokumentumokat, s a levéltárak is sorra nyitják meg anyagaikat. A Quai d’Orsay például már két éve adott kutatási engedélyt az Antall-kormány egészének időszakának kutatására magyar kutatóknak. Magyar kiadványokat is találunk, mint például a Békés Csaba – Malcolm Byrne – Kalmár Melinda – Ripp Zoltán – Vörös Miklós által 1999-ben közzétett *Rendszerváltás Magyarországon 1989–1990* című kötetet.

Összességében a két kiadvánnyal mind Nagy Miklós, mind Sáring János úttörő munkát végez. Olyan adatokat és dokumentumokat tettek a szélesebb olvasóközönség (politikusok, kutatók, érdeklődők) számára könnyen elérhetővé, amelyek meghatározó mértékben képesek alakítani a rendszerváltozás időszakára, illetve az Antall-kormány indulására vonatkozó ismereteinket. Digitalizálódó világunkban külön köszönet illeti a kiadványok gondozásáért a kiadókat, a Nemzeti Közszerződési és Tankönyvkiadót, valamint a Magyar Napló kiadót.